Р.С. Лисенко, нач. від. НБУ

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА НЕОБХІДНІ ЗАХОДИ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У статті досліджуються фундаментальні макроекономічні фактори, що призвели до виникнення фінансово-економічної кризи в Україні і втрати фінансової стійкості банківської системи. Пропонується план антикризових заходів, що спрямованих на покращення фінансового стану банківської системи, підвищення рівня довіри до неї з боку інвесторів та суспільства.

In the article the problem of financial fragility of banking system of Ukraine is investigated. Cause of the financial crisis is analyzed and recommend to anti-crisis politic for financial stability.

Розгортання фінансової кризи в Україні, початок якої відносять на жовтень-листопад 2008 р., призводить не тільки до втрати фінансових ресурсів банками, підприємствами реального сектору економіки, домашніми господарствами, державою, але і до вичерпання потенціалу майбутнього економічного росту України внаслідок зростання внутрішнього і зовнішнього боргу як державного, так і приватного сектору економіки, зубожіння широких прошарків суспільства, зниження конкурентоспроможності вітчизняного виробництва.

Не зважаючи на відносно короткий термін впливу фінансової кризи на економіку України, дослідженню цієї проблеми вже присвячено ряд наукових робіт, в яких висвітлено основні причини виникнення кризових явищ у фінансовій й економічній системі України та пропозиції для їхнього подолання. Серед них, в першу чергу, необхідно відмітити дослідження В. Міщенко, О. Барановського, А. Шаповалова, В. Козюка. Узагальнюючи висновки до яких прийшли дослідники, можна констатувати відсутність єдиного погляду як на перелік заходів, які необхідно вжити для подолання фінансової кризи, так і кола факторів, що спричинили її виникнення.

Метою статті є виявлення подальших напрямків розгортання фінансової кризи і пропозиція комплексу антикризових заходів спрямованих на зменшення їх негативного впливу на фінансову стійкість банківської системи.

Не заперечуючи негативний вплив світової фінансової кризи на дестабілізацію діяльності вітчизняного грошово-кредитного ринку і банківської системи, зауважимо, що вона лише прискорила реалізацію низки системних суперечностей в економічній системі, основними з яких є [1]:

- випередження темпів приросту заробітної плати продуктивності праці;
- зростання дисбалансу між попитом і пропозицією на вітчизняних товарних ринках, який компенсувався за рахунок споживчого імпорту;
- низький рівень диверсифікації експортної продукції, який фактично залишився незмінним протягом останніх 15 років;
- відсутність чітко визначених державних пріоритетів інвестиційної політики;
- відсутність скоординованих дій спрямованих на врегулювання нагромадження зовнішньої заборгованості суб'єктів господарювання;

- недосконалість та неврегульованість правого поля захисту приватної власності.

Так, результатом розбалансованості між темпами приросту заробітної плати та продуктивності праці стало зростання в собівартості продукції виробничих витрат, і як результат - падіння конкурентноздатності вітчизняної продукції, що експортувалася. Вже у 2008 р. зростання експорту відбувалось в основному лише за рахунок зростання цін на товари металургії, хімічної промисловості та машинобудування.

Крім цього, експансійна політика доходів, яка спостерігалась протягом останніх років, сприяла швидкому нарощенню кредитування домашніх господарств у обсягах, що суттєво перевищували їх потенційні можливості і сприяли зростанню, перш за все, споживчого імпорту. Так, У 2008 р. в Україну було імпортовано машин, устаткування та транспортних засобів на загальну суму 26,6 млрд. дол. США, що на 6,9 млрд. дол. США більше, ніж у попередньому році. Більше 35% приросту імпорту машинобудування і 10% приросту загальних обсягів імпорту було обумовлено збільшенням імпорту легкових автомобілів та запчастин до них у 1,5 рази. У IV кварталі імпортні поставки машинобудівної продукції скоротилися на третину порівняно з III кварталом, імпорт легкових автомобілів – у 1,5 рази.

Зростаючий споживчий попит стимулював банки до залучення додаткових ресурсів, якими стали зовнішніх запозичення. Так, протягом 2007 р. обсяги заборгованості банків за довгостроковими кредитами зросла більше ніж у 4 рази. В наслідок цього роль депозитів, як джерела кредитування поступово зменшувалась.

Усвідомлюючи небезпеку подібних тенденцій, Національним банком України у березні 2007 р. було внесено зміни до "Положення про порядок формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків", якими передбачалося підвищення коефіцієнтів резервування за кредитами, наданими в іноземній валюті. Також із 20 листопада 2007 р. відповідно до Постанови Правління НБУ № 403 від 7.11.2007 р. "Про регулювання грошово-кредитного ринку" до складу зобов'язань банків, які підлягають обов'язковому резервуванню, введено кошти, залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезиденті.

Розгортання світової фінансової кризи призвело до фактичного припинення доступу вітчизняних банків до зовнішніх ресурсів. За цих умов Національний банк України залишився єдиним джерелом підтримки ліквідності. Крім цього, у часі це співпало з обвальним зниженням як цін, так і попиту на вітчизняний експорт, що враховуючи неоптимальну структуру і обсяг імпорту вчинило значний тиск на значення обмінного курсу. І саме в цей час була здійснена рейдерська атака на Промінвестбанк, що призвело до посилення недовіри населення до банківської системи [4].

Враховуючи це, антикризові заходи Національного банку України були спрямовані на:

- забезпечення стабільності національної грошової одиниці за допомогою інструментів процентної (позитивного значення реальної облікової ставки) і валютної політики (золотовалютні резерви);
- збереження стійкості банківської системи шляхом підтримки ліквідності (а не платоспроможності!) окремих банків, проведення діагностичного обстеження банків щодо їх платоспроможності в умовах кризи;
- зниження ажіотажного попиту на іноземну валюту з боку населення шляхом запровадження валютних аукціонів для позичальників;

- зниження спекулятивного тиску на валютний ринок за допомогою інструментів адміністративного впливу.

Зазначимо, що не зважаючи на суттєвий рівень девальвації і втрати більше ніж 30% золотовалютних резервів, Національний банк України, в умовах фактичної відсутності скоординованої підтримки з боку інших органів державного управління, не допустив колапсу грошово-кредитного ринку та банківської системи. Разом з тим, банківській системі так і не вдалося відновити довіру до себе, а банки продовжують відчувати тиск на ліквідність, що зумовлено, зокрема, відтоком депозитів і погіршенням якості кредитного портфелю.

Міжнародний досвід свідчить, що розгортання майже усіх банківських криз має, фактично, єдину послідовність. На першому етапі відбувається падіння довіри до банківської системи, на другому – зниження ліквідності, а в окремих випадках і платоспроможності банків, протягом третього етапу спостерігається накопичення неробочих активів у банках, необхідність їх реструктуризації, що зумовлює необхідність пошуку ресурсів для рекапіталізації банківської системи.

Таким чином, програма рекапіталізації є фактично наріжним каменем в механізмі відновлення фінансової стійкості банківської системи. Основними наслідками її є:

- дозвіл фінансово стійким банками використовувати власні кошти для поглинання слабких і проблемних банків з метою зміцнення власних позицій на ринку;
- зменшення рівня невизначеності з боку суб'єктів господарювання щодо фінансового стану як окремих банків, так і всієї банківської системи;
- відновлення позитивних очікувань з боку вкладників та інвесторів до банківської системи;
- підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності банків, особливо в галузі ризик-менеджменту, та застосування передових інформаційних технологій;
- залучення в банківську систему стратегічних інвесторів.

Про необхідність запровадження таких програм свідчить досвід подолання фінансових криз у минулому. Як правило реструктуризація здійснювалась спеціалізованим органом державного управління, який фінансувався державою. На нього було покладені функції оцінки та управління неякісними активами, виплати по депозитам.

Необхідно зазначити, що в умовах фінансової кризи, що спостерігається зараз, детальний план реструктуризації кредитної заборгованості був оголошений тільки США. Його основним недоліком є те, що фактично весь тягар фінансування неякісної заборгованості (близько 86%) на себе приймає держава. Крім цього, безнадійна заборгованість навряд чи буде користуватися попитом, а відтак за допомогою даного плану можна провести реструктуризацію лише сумнівної заборгованості і підвищити ліквідність кредитних ринків.

Враховуючи зазначене вище, можна запропонувати три послідовні етапи, проведення яких складатиме програму реструктуризації банківського сектору.

На першому етапі необхідно завершити діагностичне обстеження банків, розширити перелік підстав упровадження тимчасової адміністрації в банках, зокрема, в разі невиконання зобов'язань банками перед вкладниками за укладеними депозитними договорами, розробити механізм відкриття і функціонування кредитної лінії Національного

банку України для Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, врегулювати на державному рівні питання щодо проведення взаємозаліку заборгованості (за кредитами та депозитами) між банками, суб'єктами господарювання та фізичними особами.

Протягом другого етапу необхідно вжити заходів, спрямованих на збільшення капіталізації системних банків до визначеного під час діагностичного обстеження рівня, спростити процедуру реорганізації банку за рішенням його власників без затвердження програми фінансового оздоровлення, а також процедуру злиття та приєднання банків.

Діями третього етапу повинно стати законодавче врегулювання питань щодо використання коштів Стабілізаційного фонду для надання фінансової підтримки банку, який реорганізовується за рішенням власників, у разі приєднання до цього банку проблемного банку або передачі активів і пасивів проблемного банку. Це в свою чергу вимагає:

- розширення джерел наповнення Стабілізаційного фонду;
- використання коштів Стабілізаційного фонду на збільшення капіталу банків шляхом надання субординованих кредитів;
- включення до регулятивного капіталу коштів, залучених на умовах субординованого боргу, в розмірі 75% від суми основного капіталу (на кризовий період).

Підсумовуючи сказане зазначимо, що основною умовою подолання наслідків фінансово-економічної кризи в Україні є узгодженість дій всіх органів державної влади та суб'єктів господарювання з метою їх виконання.

Література:

1. Шаповалов А.В. Національний банк України діяв і діятиме адекватно загальноекономічній ситуації // Вісник НБУ. – 2009 р. - № 5. – С. 3-7.
2. Міщенко В.І. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні // Вісник НБУ – 2009 р. - №3. – С. 3 - 7.
3. Барановський О.І. Антикризові заходи центральних банків зарубіжних країн // Вісник НБУ – 2009 р. - № 4. – С. 8 - 19.
4. Міщенко В.І. Лисенко Р.С. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи // Фінанси України – 2009 р. - №1. - С. 50 - 57.
5. Постанова Правління НБУ № 403 від 7.11.2007 р. "Про регулювання грошово-кредитного ринку".